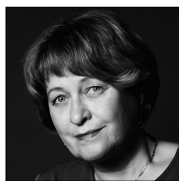

Bæredygtig sprogudvikling og sprogrättigheder

I denne artikel har jeg fokus på to forskellige sproglige aspekter. Jeg taler for at bevare sproglig diversitet med fokus på, hvordan familiers sprog kan bevares og videreudvikles fra en generation til næste set i lyset af FN's Verdensmål. Derudover ser jeg på relationen mellem ord og begreber, som forstået af Koselleck (2007) eksemplificeret ved, hvordan begreberne bæredygtighed og rettigheder og deres betydninger kan påvirke læringsmål for uddannelser. Situationen for minoritetsbørns modersmål er en slags lakmusprøve på, hvordan de universelle mål tilgodeses i Danmark. Siden årtusindeskiftet er der blevet slækket på sproglige minoritetslevers rettigheder i medfør af folkeskoleloven: Forældrenes ret til at vælge distriktsskolen er blevet begrænset i visse tilfælde (2005), og elever i bestemte boligdistrikter kan dumpes i sprogrøver med skæbnesvangre følger (2019). Børnekonventionen er ikke blevet en integreret del af dansk lovgivning, og den danske stat negligerer påtaler fra FN-institutioner, som fx FN's komité mod racediskrimination (Horst 2017). Frem mod 2030 har FN sat ambitiøse mål for verdenssamfundet, som bl.a. kan fortolkes inden for rammerne af bæredygtig sprogudvikling og sprogrättigheder. Hvordan udviklingen tegner sig, er gemt i fremtidens folder, men vejen frem kan være at begribe verdensmålene med nøglebegreber som bæredygtighed og rettigheder, der inkluderer alle børns ret til sprog i Danmark.

Mit hovedfokus blandt de 17 verdensmål er rettet mod mål 4:

BERGTHÓRA KRISTJÁNSDÓTTIR
Ph.d.
Lektor, Aarhus Universitet, DPU
bekr@edu.au.dk

Kvalitetsuddannelse og sekundært mod mål 10: Mindre ulighed, mål 16: Fred, retfærdighed og stærke institutioner samt mål 17: Partnerskaber for handling.

Uddannelse og læringsmål

Et centralt dokument, når det handler om verdensmålene og uddannelse, er: *Education for Sustainable Development Goals (SDG). Learning Objectives* (UNESCO 2017). I dette dokument præsenteres forskellige typer læringsmål, der inddeles i tre kategorier, og som efterfølges af anbefalinger om udarbejdelse af uddannelsespolitiske indikatorer, hvor specifikke læringsmål og nøglekompetencer går hånd i hånd (UNESCO 2017: 11 f.):

- Kognitive læringsmål har fokus på viden og tænkning som forudsætning for at forstå verdensmålene.
- Socioemotionelle læringsmål har fokus på sociale færdigheder, der kan fremme elevers formåen til at samarbejde, forhandle og kommunikere. Elever skal lære at promovere og udvikle deres forståelse for verdensmålene. Det forudsætter refleksion og indsigt i værdigrundlag, attituder og motivationsfaktorer.
- Adfærdsmæssige læringsmål handler om handlekompetencer.

Inspireret af disse tre typer læringsmål giver jeg afslutningsvis bud på dels slutmål for bæredygtig sprogudvikling og rettigheder efter 9. klasse, dels uddannelsespolitiske indikatorer for handling.

I det efterfølgende vil jeg gøre rede for min metodiske tilgang, der har begrebshistorie som analysestrategi. Dernæst sætter jeg fokus på de to enkeltbegreber bæredygtighed og rettigheder, der er artiklens centrale omdrejningspunkt, og på de følgebegreber, der kontekstualiserer disse begreber.

Begrebshistorie som en analysestrategi

Begrebshistorie er en diskursanalytisk retning, som den tyske historiker Reinhart Koselleck (1923-2006) har udviklet (Andersen 1999; Koselleck 2007; Kristjánsdóttir 2018). Som andre diskursanalyser kan den belyse, hvordan socialhistoriske forandringer i verden sker, hvorfor de sker, hvornår og med hvilke formål. Med det in mente fin-

der jeg, at Kosellecks begrebshistorie kan give inspiration til at belyse verdensmålenes tilblivelse og udvikling. Sprogets rolle er central i begrebshistoriens optik. Med reference til Koselleck spørger politologen Niels Åkerstrøm Andersen:

Men hvad er så et begreb? Koselleck understreger det afgørende i at skelne mellem ord og begreb for ikke at ende i en ren ordhistorie. Han ender op med at udsænde sit begrebsbegreb i en trekant mellem ord (dvs. betegnelse), mening (dvs. begreb) og objekt (dvs. sagsforhold). [...] Begreber er bundet til ord, men er ikke lig med ord. Begreber henviser til sagsforhold, men er ikke identiske med sagsforhold, simpelthen fordi det er begreberne, der giver omgivelserne betydning – ikke omvendt. (Andersen 1999: 68 f.)

Ord kan i denne forståelse defineres og tilskrives betydninger, men begreber kan ikke på forhånd tilskrives faste betydninger. De må fortolkes i den kontekst (de semantiske felter), de optræder i. Derfor må begreber ses som konstruktioner i kampen om at fastholde betydninger, finde nye betydninger eller alternative fortolkningsmuligheder i en foranderlig verden. Således konstitueres begreber, og når de er konstitueret, kan de studeres i diskursive kampe om at betydningsfæste dem. Kosellecks begrebshistoriske tilgang omhandler både enkeltbegrebernes transformationer over tid i et historisk perspektiv (fordrer en diakron analyse) og begrebernes forekomster i semantiske felter (fordrer en synkron analyse). Det er diskursanalytikerens udfordring at udvælge begreber, der kan belyse forhold i verden, og som skaber verdensbilleder, fx hvilke begreber der kan påvirke verdensmålenes læringsmål.

I boksen på næste side ses et udvalg af ord, der forekommer i præsentationen af FN's Verdensmål i en række danske publikationer og i UNESCO (2017). Uden kontekst fremstår de som ord, men de kan kondenseres til begreber. Når disse ord kontekstualiseres i et historisk (diakront) perspektiv over tid, vil en analyse kunne vise, hvordan fx substantivet 'køn' går fra at have en fast biologisk betydning til en mere flydende social og psykologisk dualistisk betydning. En synkron analyse fra ord til begreb vil kunne vise, hvordan 'køn' i semantiske felter kan forbindes med magt, socialisering og identitet, og med opståen af nye ord som fx queer, der kan analyseres som et begreb over tid og/eller i semantiske felter.

bæredygtighed, bæredygtig udvikling, bæredygtig livsstil, bæredygtig undervisning, bæredygtigt samfund, bæredygtig pædagogik, demokrati/folkestyre, diversitet, etnicitet, fred, frihed, fællesskaber, inklusion, innovation, kompetencer, kultur, kulturel mangfoldighed, kvalitetsuddannelse, køn, ligestilling, lighed, læreplaner, medansvar, meningsdannelse, menneskerettigheder, national uddannelsespolitik, pligter, religion, retssikkerhed, social kapital, socioøkonomisk, trivsel, tryghed, økonomi

Boks 1.

Essensen i Kosellecks begrebshistoriske analysestrategi er at kombinere analysen af enkeltbegreber med en analyse af begrebers optræden sammen med andre begreber. De to nøglebegreber, der er rammen om denne artikel, analyseres både som enkeltbegreber og sammen med andre begreber i relevante sagsforhold. Begreberne bæredygtighed forstået som bæredygtig sprogudvikling og rettigheder set i et lighedsperspektiv har det tilfælles, at de kan indeholde forandringspotentialer til at opnå udvikling af sproglig mangfoldighed som en lighedsskabende rettighed. Jeg vil med de to nøglebegreber diskutere uddannelsernes muligheder for at udvikle lighedsskabende sproglige og faglige læringsmål.

Bæredygtig sprogudvikling

Hvad er bæredygtighed ifølge FN? Den tidligere norske statsminister Gro Harlem Brundtland var en af de første til at definere begrebet bæredygtighed. Det skete i publikationen *Vores fælles fremtid* (Brundtland 1987). I den lød definitionen således: “En bæredygtig udvikling er en udvikling, som opfylder de nuværende behov uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare” (ibid.: 51). Når man googler FN’s definition på bæredygtighed i dag, kan man konstatere, at definitionen stadig er den samme. Man kan således konstatere, at bæredygtighed er et begreb, der ikke har ændret form, og at betydningen i sin grundsubstans holder. Men ved nærmere granskning i nyere dokumenter om verdensmålene kan man konstatere, at det ikke alene er menneskers behov, der er i centrum, men også levende væsner fra dyre- og planteriget og sågar naturfænomener, som fx gletsjere, klitter, enge og vadehavsområder. Det er en udfordring at fortolke, hvad definitionen indebærer af be-

tydninger i konkrete sagsforhold, som i denne artikels optik er en sprogpolitisk kontekst, nærmere betegnet at begrebet bæredygtighed kan omfatte sprogudvikling og bevarelse af sproglig diversitet. For sprogundervisningen i uddannelserne bør denne betydningsudvidelse af bæredygtighedsbegrebet give mening i forhold til såvel valg af sprog og sprogformidling som valg af indhold og adækvate kulturrepræsentationer.

Sproglige minoritets elever er i sagens natur tosprogede, men har de muligheder for at udvikle deres tosprogethed gennem retslige bestemmelser i uddannelsessystemet? Svaret er, alt andet lige, at det har de ikke, fordi adgang til undervisning i minoritetsmodersmål er begrænset til en forholdsvis snæver gruppe. Hertil kommer en negativ attitude til brugen af minoritetsmodersmål i det offentlige rum, der kan resultere i, at børn og unge får et skamfuldt forhold til deres familier. Når fokus rettes mod udbud af fremmedsprog i folkeskolen (og på ungdomsuddannelserne), er udbuddet smalt, og det har ikke ændret sig i takt med den faktuelle sproglige mangfoldighed, der er repræsenteret i Danmark. I forholdet mellem majoritetssproget dansk og minoritetsmodersmål kan eleverne gå fra at være potentielt flersprogede til at blive etsprogede (på dansk) med den konsekvens, at tidligere generationers viden om sprog og kultur bringes i fare og ikke videreudvikles i en dansk uddannelseskontekst. Bæredygtig sprogudvikling indebærer, at nulevende generationers sprogkompetence kan videreudvikles til gavn for fremtidige generationer. Denne udvikling er betinget af, at staten Danmark implementerer love, der statuerer rettigheder til sprog og kultur.

Lovsikrede rettigheder

At udvælge begrebet rettighed(er) er relevant, fordi lovsikrede rettigheder kan fremme lighed og retfærdighed. Har minoritetsbørn ret til uddannelse og undervisning i forhold til deres sproglige og kulturelle forudsætninger? Et positivt svar kan kun delvis bekræftes.

I 1991 ratificerede Danmark FN's Børnekonvention som stat nr. 94. Herom skriver Jacobsen: "Man [kan] være kynisk og sige, det også kan være forholdsvis omkostningsfrit for en regering at underskrive og forpligte sig til Børnekonventionen. Børn er ikke nogen stærk og slagkraftig interessegruppe, der kan holde statsmændene fast på deres løfter" (Jacobsen 1993: 14). Knap to årtier er gået, og det kan konstateres, at det har været omkostningsfrit for skiftende regeringer, at Børnekonventionen er blevet ratificeret. Børnekonventionen,

der endnu ikke er blevet en integreret del af dansk lovgivning, statuerer, at børn skal ses både som individuelle rettighedsindehavere og som medlemmer af grupper. Artikel 30 i Børnekonventionen er ofte blevet fremhævet, fordi “den slår fast, at børn fra minoritetsgrupper ikke kan nægtes retten til at udøve deres egen kultur, religion og deres sprog” (ibid.: 32). Så sent som i 2001 mindede Undervisningsministeriet om en række rettighedsdokumenter i forbindelse med retten til adgang til minoritetsmodersmål, fx artikel 3 i et EF-direktiv fra 1977. Ordret står der: “Der findes endvidere en række rekommandationer fra Europarådet, OSCE, FN og andre internationale organisationer om medlemsstaternes undervisning i indvandrerbørns modersmål og kultur” (Undervisningsministeriet 2001: 54). Sådanne påmindelser er sidenhen blevet helt fraværende i statens dokumenter. Det er veldokumenteret af bl.a. Institut for Menneskerettigheder, at undervisning i menneskerettigheder står svagt både i folkeskolen og på læreruddannelsen (Decara & Timm 2013). Horst forbinder rettigheder med det, han kalder for demokratifortællingen, der er båret frem af lighed og udvikling af lige muligheder, hvor faktisk forekommende etnisk kompleksitet anerkendes som en fundamental værdi. Demokratifortællingen vægter og rummer således interkulturalitet med anerkendelse af de sociale subjekter, som repræsenteres gennem denne fortælling (Horst 2017: 41-55). Horst har gentagne gange mindet om, at FN’s komité mod racediskrimination flere gange har kritiseret staten for forskelsbehandling i medfør af folkeskolelovens bestemmelser om forskellige elevgruppers adgang til minoritetsmodersmålsundervisning. Staten har hidtil negligeret den kritik, som komiteen har fremført (Horst 2017). Også derfor kan FN’s Verdensmål blive en vigtig målsætning frem mod 2030 og forpligte staten, organisationer og institutioner til at arbejde for, at lige ret ikke skal forstås som ‘one size fits all’, og ikke mindst til aktivt at sikre børns og unges rettigheder, og at ingen elevgrupper diskrimineres i medfør af statens love.

Læringsmål og uddannelsespolitik

For at konkretisere, hvad begreberne bæredygtig sprogudvikling og sprogtrettigheder kan indebære, vil jeg give et bud på, hvordan disse begreber vil kunne omsættes til de tre typer læringsmål, der anbefales i UNESCO (2017) (slutmål efter 9. klasse) (se boks 2).

Kognitive læringsmål: Elever har viden om: at begreberne bæredygtighed og rettigheder er flertydige, og at de giver omgivelserne betydning, der påvirker andre; de kender sprog og kulturers betydning for bæredygtig sprogudvikling og rettigheder i et lighedsperspektiv; de har viden om sproglig mangfoldighed forskellige steder i verden; de har viden om forskellige vilkår for sproglige rettigheder; de har viden om FN's børnekonvention.

Socioemotionelle læringsmål: Eleverne er bevidste om betydningen af: at deres holdninger til tosproget sprogbrug også indbefatter holdninger til den tosprogede sprogbruger; at deres kendskab til lokale migrationshistorier kan fortælle om rettigheder til sprog og kulturer; at de med deres viden kan påvirke forskellige dimensioner af ulighed, der genererer samfundsproblemer, oplevelse af forskelsbehandling og diskriminerende adfærd.

Handleorienterede læringsmål: Elever har i praksis gjort sig erfaringer med: at kortlægge udvalgte familiers migration til Danmark, hvor de kommer fra, hvilke sprog de har haft med sig, hvordan de anvendes i Danmark, og hvilke muligheder de har for at videreudvikle dem og give dem videre til den kommende generation; at undersøge, hvordan internationale konventioner såsom FN's Børnekonvention i praksis sikrer, at familier har ret til selv at bestemme sprogvælge, og at det skal respekteres; at formidle begreberne bæredygtighed og rettigheder og diskutere dem i forhold til grundlæggende begreber som retfærdighed, lighed, inklusion og stærke institutioner.

Boks 2.

Uddannelsespolitiske indikatorer: Staten Danmark er forpligtet til at sikre lige adgang til uddannelse og et diskriminationsfrit læringsmiljø. Et væsentligt mål for, hvor langt samfundet er nået i forhold til bæredygtighed og rettigheder, er, om disse begreber har vundet indpas i uddannelsespolitiske målsætninger og lovgivning. Vil politikere og myndighedsrepræsentanter kunne bekræfte følgende udsagn: "Bæredygtig sprogudvikling er sikret gennem dansk lovgivning og implementeret i pædagogisk praksis i folkeskolen (og på læreruddannelsen)"? "Dansk lovgivning har sikret lighed gennem forpligtende undervisning i menneskerettigheder, der er implementeret i pædagogisk praksis i folkeskolen (og på læreruddannelsen)"?

“Bæredygtig sprogudvikling i et lighedsperspektiv er et bærende uddannelsespolitisk princip, der inkluderer alle børn i Danmark”?

Litteratur

- Andersen, N.Å. (1999) Kosellecks begrebshistorie. I: Andersen, N.Å., *Diskursive analysestrategier* (s. 64-86). Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Brundtland, G. (1987). *Vores fælles fremtid – Brundtland-kommissionens rapport om miljø og udvikling (Brundtland-rapporten)*. København: FN-forbundet og Mellemfølkeligt Samvirke.
- Decara, C. & Timm, L. (2013). *Menneskerettigheder på skoleskemaet. En udredning*. København: Institut for Menneskerettigheder.
- Horst, C. (2017). *På ulige fod – etniske minoritetsbørn som et skoleeksempel*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Jacobsen, A. (1993). Børn har rettigheder. I: Slavensky, K. (red.), *Børns rettigheder i Danmark* (s. 13-40). København: Det Danske Center for Menneskerettigheder.
- Koselleck, R. (2007). *Begreber, tid og erfaring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kristjánsdóttir, B. (2018). *Uddannelsespolitik i nationalismens tegn*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Undervisningsministeriet (2001). *Modersmål for tosprogede elever*. Faghæfte 34. København: Undervisningsministeriet.
- UNESCO (2017). *Education for sustainable development goals (SDG). Learning Objectives*. Lokaliseret d. 5. juli 2020 på <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf000247444/PDF/247444eng.pdf.multi>.